

ZIGMUND FREYDTIŃ "PSIXOANALIZGE KIRISIW" TÁLIYMATÍŃDA SANA PROBLEMASÍ HÁM SANASÍZLIQ TEORIYASÍ

Habipov Muxtar Almovich,

Qaraqalpaqstan medicina instituti

Ózbek tili ádebiyatı, tiller hám jámiyetlik pánler kafedrası psixologiya

páni assistent oqıtıwshı habipovmuhhtar@gmail.com

Ibraimov Temurbek Qanışbay ulı,

Qaraqalpaqstan medicina instituti tyutori, filosofiya páni oqıtıwshısı

ibraimovtemurbek@gmail.com

Annotaciya: Maqalada sana problemi, onıń strukturası hám funkciyaları, qásiyetleri haqqında teoriyalıq anıqlama berilgen. Avstriyalı filosof, psixolog hám psixiatr Zigmund Freydtiń "Psixoanalizge kirisiw" miynetindegi ilimiy jańalıq sıpatında tán alınğan sana dúzilisiniń komponentleri esaplanğan sana astı hám sanasızlıq, insan psixikasındaǵı qorǵanıw mexanizmleriniń turaqlı islep turıwı, onıń ruwxıy keshirmeler transferiniń ilimiy tiykarları máseleleri salıstırmalı analizlendi. Izertlewdiń maqseti insanniń birlemshi hám tiykarǵı qásiyeti bolǵan sana problemi, onıń dúzilisi hám sanasızlıq. Búgingi kúnde turmısımızda quramalı dóretiwshilik proceslerdi ámelge asırıwshı elektron mashinalar jaratılǵan, biraq, olar sananıń ornın basa almaydı. Sebebi, insan sanası oǵada quramalı obektiv bolmıs esaplanadı.

Tayanış sózler: Psixologiya, filosofiya, sana, sana astı, sanasızlıq, kollektiv sanasızlıq, Zigmund Freyd, psixoanaliz, sublimaciya.

Abstract: The article provides theoretical information about the problem of consciousness, its structure and functions, features. The issues of the subconscious and unconscious, the constant functioning of chemo mechanisms in the human psyche, the scientific foundations of the transfer of human experiences were relatively analyzed, which are considered components of the structure of consciousness, recognized as scientific innovations in the work of the Austrian philosopher, psychologist and psychiatrist Sigmund Freud "Introduction to psychoanalysis". The purpose of the study is the problem of consciousness, its structure and the unconscious, which is the primary and main feature of a person. On the contemporary world, electronic machines have been created in our life that carry out complex creative processes, but they cannot replace consciousness. The reason is that consciousness is a very complex objective being.

Key words: psychology, philosophy, consciousness, subconscious, unconscious, collective unconscious, Sigmund Freud, psychoanalysis, sublimacia.

Sana – psixikalıq iskerliktiń eń joqarı forması. Ol tek ǵana insańǵa tán fenomen esaplanadı. Filosofiyada sana problemi ázelden ilimiy jámiyet dıqqat orayındaǵı máselelerden biri bolıp kelgen. Onı daslep diniy hám mifologiyalıq kózqaraslar sheńberinde túsindiriwge háreket etti. Dunyanıń ilimiy kartinasında sana kóplegen diskussiyalardı payda etip kelgeni menen óziniń anıq dálillengen algoritimine iye emes.

Sanani gnoseologiyalıq túsindiriwde bir qansha baǵdarlar bar bolıp, ol aldı menen tikkeley (obiektiv) talqılanadı. Sana subekti basqa subektler ushın sırtqı dunyanıń obiekti bolıp tabıladı. Sonlıqtan onıń sırtqı kórinisi – til, háreket hám mimika. Sana obiekтив haqıyqatlıqtı sáwlelendirgeni ushın obiekтив mazmunǵa iye. Materiallıq álemdi insan miyinde sáwlelendiriw desek, sananı uluwma insan iskerligi menen baylanıslı túsiniwge boladı.

Ekinshi baǵdar subektivlik (ideallıq) qatnas bolıp, onda sana adamǵa tán tiykarǵı qásiyet esaplanıp, organizm ishinde iskerlik etedi. Onıń iskerlik procesinde adam ózin sırtqı dunyadan bólek alıp qaraydı, sonıń ushın sanada haqıyqatlıqtıń adekvat, dál sáwlesi joq. [Berdimuratova A.K. 108-110 b.]

Házirgi zaman páni sana – materiyanıń uzaq dawam etken evolyuciyasınıń nátiyjesi ekenligin tán aladı. Materiya hár dayım keńislik hám waqıtta háreketlense, insan materiallıq dúnyanıń salıstırmalı sońǵı rawajlanıw basqıshınıń jemisi. Pikirlew qábiletine iye insan payda bolıwı ushın bir neshe million jıllar kerek bolǵan. Sana materiyanıń ayrıqsha ózgesheligi, barlıq materiyanıń emes, joqarı dárejede shólkemlesken materiyanıń, yaǵnıy, insan miyiniń iskerlik nátiyjesi bolıp tabıladı. Ayrım materializm baǵdarı wákilleri (vulgar materializm) pikirinshe, bawır ót islep shıǵarǵanı sıyaqlı, miyde sana islep shıǵaradı degen juwmaq beredi. Bıraq sananıń bolıwı ushın miydiń bolmısı jetkilikli emes. Óytkeni sana insandı qorshap turǵan tábiyat jáne sociallıq ortalıq penen bekkem baylanısqan hám sol ortalıqtıń tásirinde iskerlik kórsete aladı. Solay eken, adam payda bolıwı haqqındaǵı sintez dunyaqarastan kelip shıǵıp, insan – biosociallıq janzat degen pikir haqıyqatqa jaqın.

Izertlew maqseti insanniń kelip shıǵıwı emes, al onıń birlenshi hám tiykarǵı qásiyeti bolǵan sana probleması, onıń dúzilisi hám sanasızlıq. Búgingi kúnde turmısımızda quramalı dóretywshilik proceslerdi ámelge asırıwshı elektron mashinalar jaratılǵan, bıraq olar sananıń ornın basa almaydı. Sebebi sana oǵada quramalı obiekтив bolmıs bolıp tabıladı.

Sana izertlew obiekti bolsa, aldı menen onıń tiykarǵı quramlıq dúzilisin anıqlap alıw kerek. Filosofiya tariyxında sana dúzilisin birinshi márte Platon ajratıp kórsetti. Onıń bul talimatı keleshekte Evropalı alımlar arasında keń talqılawda boldı. Solay etip, psixologiyalıq izertlewler nátiyjesinde sana dúzilisin úsh tiykarǵı komponentke bólip kórsetiw múmkin.

Avstriyalı filosof, psixolog hám psixiatr Zigmund Freyd hám ol tiykar salǵan freydizm talimatı insan sanasın úsh bólekten quram tapqan, júdá quramalı sistema sıpatında túsindiredi. Bular sana, sana astı hám sanasızlıq. Z.Freyd aytıwınsha, insan ómiri dawamında aldınan shıqqan hár qanday reallıq áne usı úsh qabattıń birinde, álbette, makan tabadı. Adamnıń kórgeni, esitkeni, sezingeni, oylaǵanı – hesh bir nárese izsiz joǵalıp ketpeydi. Sonıń menen birge, Z.Freydтіń jáne bir úlken ilimiy jańalıǵı – insan ruwxıy keshirmeleri transferi (bir adamnan basqa adamǵa kóship ótiw) teoriyasın onıń zamanlası hám shákirti Karl Gustav Yung dawam ettirip, jetilistirip, “kollektiv sanasızlıq” talimatın jarattı. Demek, adam ózi “esimmen shıǵardım”, “umıttım”, “yadımda joq” dep oylaǵan barlıq nárese, hádiyseler onıń ya sana astı, yaki sanasızlıq qabıǵında saqlanıp qaladı. [Фрейд ЗИГМУНД. – 48-56с.]

Z.Freyd insan ruwxıy dunyasın muz tawına uqsatıp, salıstırmalı túsindirip beredi. Muz tawınıń joqarǵı bólegi, yaǵnıy altıdan biri sana bolsa, suw astında kórinbey jatırǵan bes bólegi sana astı hám sanasızlıq. Joqarıda aytqanıımızday Z.Freyd islep shıqqan insan psixikasınıń “topografiyalıq kartası” úsh komponentten, yaǵnıy sana, sana astı hám sanasızlıqtan turadı.

Sana – dál usı waqıtta biz ańlap turǵan sezgi hám keshirmelerden ibarat. Mısalǵa, házir sanańız usı tekstti ózine qabıllap atır. Z.Freyd pikirinshe, kúndelikli turmısımızda júz berip atırǵan nárese hádiyselerdiń júdá az bólegi sanamızda saqlanıp qaladı. Bul operativ yadta waqtınsha bolıp, keyin ala sana astı yaki sanasızlıq tarmaǵına ótedi. Sana júz berip atırǵan process hám miyimizde saqlanıp atırǵan barlıq informaciyanıń az ǵana bólegin ózinde alıp qaladı.

Sana astı – házir yadımızǵa túspey, ańlayalmay atırǵan, biraq tosınnan yaki hár qıylı shınıǵıwlar, urınıslar menen sana ústine qaytarıwǵa bolatuǵın tájiriyelerdi óz ishine aladı. Bul protesti kúngelikli turmısımızda paydalanatuǵın elektron mashinalar programmasındaǵı “qayta tiklew” funciyasına uqsatıw múmkin. Mısalı, keshe ne islegenimiz, oqıǵan kitabımız, barǵan jerler hám aldın qayerdedur kórgen adamlarımızdı yadımızǵa túsiriw. [Отажонов М.– 13-17 б.]

Psixozanalizde eń áhimiyetli psixik taraw – sanasızlıq esaplanadı. Bul termindi ilimge Z.Freyd kiritti hám teoriyalıq tiykarlap berdi. Z.Freyd bizde jasırınıp jatqan psixologiyalıq proceslerdi sanasızlıq dep atadı. Rus alımları bul processti túrli atamalar menen táriyipleydi: «бессознательное» (sanasızlıq) yaki «подсознание» (sana astı). Z.Freyd táliymatı boyınsha sana astı bólek operacion basqısh ekenin esapqa alsaq, úshinshi komponent sanasızlıq basqısh degen juwmaq shıǵadı. Ózbek alımları ishinde A.Usmanxojaev sanasızlıqtı «botiniy ong» “sırlı sana” dep atawdı usınıs etedi. Solay etip, elege shekem ilim-pánde úlken diskussiyaǵa sebep bolıp kiyatırǵan hám mánis mazmunı, funkciyası tolıǵı menen úyrenilmey atırǵan bul psixologiyalıq processtiń atamasıda sırlıǵınsha qalmaqta.

Sanasızlıq – adamdaǵı tiykarǵı instinktiv qálewler, sonıń menen birge, sana sıǵıp shıǵarǵan sezimler hám eleslerdi óz ishine aladı. Balalıqta umıtılǵan psixik travmalar, ata-anaǵa yaki basqa birewge baǵdarlangan jasırın gázep hám jasırınǵan seksual (jinsiy) qálewler sanasızlıqtan orın alǵan. Z.Freyd pikirinshe, túsiniw, túsindiriw qıyın bolǵan bul proces yaki informaciya kúndelikli turmısımızdaǵı minez-qulqımızdı belgilep beredi. Sanasızlıq bul sonday jaǵday, onda adam ıxtıyarsız, ózi bilmegen halatta, ańlamay túrli is-háreketti ámelge asıradı. Bul is-háreketler óz-ózinen kúndelikli turmısta, uyqıda, yaǵnıy tús kórip atırǵan waqıtta yamasa gipnoz halatlarında júz beredi. Demek, sanasızlıq sanaǵa baǵınıshlı bolmaǵan halat. Sanadan sıǵıp shıǵarılǵan tábiyiy instinkler sana astında yaki sanasızlıqta qonım tabadı. Sanasızlıq tuwma qásiyet bolıp, insanniń barlıq is-háreketlerin basqarıp otıradı. [Ибодуллаев З.– 131-140 б.]

Psixoanalitiklerdin waziypasi – sanasizliqtaǵı informaciyani sanaǵa alıp shıǵıw arqalı ruwxıy kelselliktiń tıp tamırın anıqlaw hám emlewden ibarat. Z.Freyditiń ilimiy jańalıǵı, “ruwxıy keselliklerdin kelip shıǵıwı hámme waqıtta fiziologiyalıq processler menen baylanıslı emes” degen teoriyasında ol insan psixikasındaǵı keselliklerdin sebepshisi sıpatında, sanadaǵı ishki qarama-qarsılıqlar menen baylanıslı dep kórsetedi. Soǵan shekem medicinada psixikalıq kelselliklerdin payda bolıwı fiziologiyalıq iskerlik dawamında nerv sistemasınıń buzılıwı nátiyjesi degen bir tárepleme teoriya islep kelgen edi. [Бекер-Эдди. Фрейд. – 112-124 с.]

Solay etip, Z.Freyd jaratqan jańa talimat “psixoanaliz” bolıp, onıń qalıplesiw ortalıǵı fiziologiya, nevrologiya hám psixologiya menen baylanıslı. Z.Freyditiń insan psixologiyası haqqındaǵı kózqarasları hám ilimiy gipotezaları psixologiya nızamlarına qarama-qarsı. Sonlıqtan, ol psixoanalizdi psixologiyadan ajratıp kórsetedi. Joqarıda atap ótilgen tábiyiy hám gumanitar pánlerdin úyreniw obiekti, tiykarǵı kategoriyaları, wazıypaları bir tárepke baǵdarlangan. Barlıǵı sana, onıń strukturası, funkciyaları hám qásiyetlerin úyrenedi. Psixoanaliz bolsa, tikkeley sana astı hám sanasizliqtaǵı procesler, olardıń integraciyası menen shuǵıllanadı.

Z.Freyd óziniń ilimiy izertewlerine tiykarlanıp, insan ruwxıyatınıń jańa modelin islep shıqtı. Bir-birine tıǵız baylanıslı strukturadan ibarat bolǵan úsh psixologiyalıq sistema, bular: “Id” (ol) – tábiyiy instinkler (sanasizliq), “Ego” – bul men, yaǵnıy sana hám “Super ego” yamasa ideal men – bul adamdı qorshap turǵan ortalıq, jámiyetlik sananı sáwlelendirgen jámiyetlik bolmıs. Super ego – adamlardıń is-háreketin hám minez-qulqın joqarıdan qadaǵalap turatuǵın, shaxstıń etikalıq sanasın ańlatadı. Onıń tásirinde insan “egos”sı sana astındaǵı yaki sanasizliqtaǵı qálewleri sociallıq maqsetlerge yamasa dóretiwshilik iskerlikke baǵdarlanadı. Bul process psixoanalizde “sublimaciya” (latinshadan joqarı kóteriliw) dep ataladı. [Фрейд Зигмунд. 28-34 с.]

Psixoanalizdiń oraylıq máselesi Z.Freydtiń “Id” hám “Ego” arasındaǵı qarama-qarsılıǵı hám sonıń nátiyjesinde júzege keletuǵın sublimaciya. Insan “men”iniń rawajlanıwı – “ol”daǵı instinklerdi tán alıwdan olar ústinen húkimranlıq qılıwǵa shekem, olarǵa boysınıwdan olardı tormızlawǵa shekemgi process. Sanasızlıqtıń instinklerge reakciya sıpatında qáliplesken “Super men”i psixoanalizde “ol” dı progressiv boysındırıwǵa, baǵdarlawǵa qaratılǵan qural bolıp xizmet etedi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Фрейд Зигмунд. Введение в психоанализ. Лекции (Авторы очерка о фрейде Ф.В.Бассин и М.Г.Ярошевский) - М. Наука 1991. - 456с.
2. Фрейд Зигмунд . "Я" и "Оно". Труды разных лет. Пер. с нем. кн. 1,2. Сост. А. Григорашвили. Тбилиси: " Мерани " , 1991. - 398 с.
3. Verdimuratova A.K. “Filosofiya” oqıw qollanba – Nókis: “Qaraqalpaqstan” baspası, 2010, 108-110 b.
4. Ибодуллаев З. Асаб ва рухият. Илмий-оммабоп рисола – Тошкент: «Zamin nashr», 2018. – 131-140 б.
5. Отажонов М. “Психоанализ асослари” – Тошкент: « Ўзбекистон», 2018. – 13-17 б.
6. Цвейг С. Врачевание и психика. Месмер. Бекер-Эдди. Фрейд. –М.: Политиздат, 1992.

Ajiniyaz atındaǵı
NÓKIS MÁMLEKETLIK
PEDAGOGIKALÍQ INSTITUTÍ
N M P I
1934